

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ВИРОВИЙ ВАСИЛЬ СЕРГІЙОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 351.74 (477)
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В. С. ВИРОВИЙ
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ЯКОБЧУК Валентина Павлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)
кандидат економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ВИРОВИЙ Василь Сергійович**
допущений до захист

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № ____ від « ____ » грудня 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

« ____ » грудня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ВИРОВИЙ Василь Сергійович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

ВИРОВИЙ В. С. Формування системи публічної безпеки розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

У кваліфікаційній роботі проаналізовані основні поняття безпеки розвитку територіальних громад, розкрито теоретичні основи управління публічною безпекою на територіальному рівні, визначено функції інститутів публічного управління, громадянських організацій, силових структур, інших стейкхолдерів в вирішенні безпекових питань. Зроблено акцент на ролі її значенні національної поліції в безпеці громад, в умовах воєнного стану, служби з надзвичайних ситуацій, органів місцевої влади, військової галузі. Зроблена оцінка зарубіжного досвіду комунікації і взаємодії органів влади та правоохоронних структур, визначено перспективи його впровадження в територіальних громадах України.

Ключові слова: публічна безпека, публічне управління, адміністрування, територіальна громада, розвиток, ризик, державна політика, стратегія.

SUMMARY

VYROVYI V. Formation of the system of public security of development of territorial communities under martial law.

Qualification work for a master's degree in specialty 281 – Public Administration and Management – Polissia National University, Zhytomyr, 2023

The qualification work analyzes the basic concepts of security of development of territorial communities, reveals the theoretical foundations of public security management at the territorial level, defines the functions of public administration institutions, civil organizations, law enforcement agencies, and other stakeholders in addressing security issues. Emphasis is placed on the role and importance of the national police in community security, martial law, emergency services, local authorities, and the military. The author assesses the foreign experience of communication and interaction between authorities and law enforcement agencies, and identifies the prospects for its implementation in territorial communities of Ukraine.

Keywords: public security, public administration, administration, territorial community, development, risk, public policy, strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	7
Висновки до 1 розділу	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	17
Висновки до 2 розділу	30
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	31
Висновки до 3 розділу	36
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ	44

ВСТУП

Актуальність теми. Національна безпека та правопорядок в світі і в Україні, залежать від реалізації національної політики і стратегії розвитку та пріоритетів розвитку територіальних громад. Збалансована державна політика у сфері нацбезпеки в Україні та забезпечення її реалізації на територіальному рівні, полягають у створенні механізмів управління соціальним захистом населення, стабілізації політичного середовища, підвищенні конкурентоспроможності економіки, збереженні екології, захист від військового втручання, захисті здоров'я, прав і свобод людини.

Питання нацбезпеки на різних рівнях державного адміністрування аналізувались в працях А. Возженикова, В. Кардашова, А. Позднякова, А. Прохожева, С. Смульського, які розкрили основи національної безпеки, обґрунтували функції управлінських систем по забезпеченню нацбезпеки та стабільності на різних рівнях адміністрування. Взаємодію органів влади та поліції на територіальному рівні досліджували такі вчені, як В. Авер'янов, І. Голосніченко, Є. Додін, А. Закалюк, В. Колпаков А. Комзюк, М. Костецький, О. Кузьменко, В. Олефір, О. Остапенко, В. Томін, А. Шульга.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробити теоретико-методологічні засади публічного управління безпекою розвитку територіальних громад.

Відповідно до поставленої мети у роботі поставлено основні завдання:

- дослідити складові системи публічної безпеки;
- охарактеризувати концепцію публічної політики у сфері безпеки та охорони правопорядку на різних рівнях ;
- дослідити механізм реалізації публічної політики у сфері національної безпеки;
- визначити напрями вдосконалення механізмів реалізації політики держави у сфері безпеки розвитку територіальних громад.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації політики держави у сфері безпеки розвитку територіальних громад.

Предметом дослідження є питання удосконалення політики у галузі безпеки на територіальному рівні.

Методи дослідження. Включають логічне моделювання при розробці методології визначення механізмів політики держави у сфері безпеки територіальних громад; аналізу і синтезу, порівняльного аналізу при оцінці ризиків в територіальних громадах; спостереження та узагальнення при характеристиці механізмів управління реалізацією політики держави у галузі безпеки; абстрактно-логічного методу при узагальненні досліджень тощо.

Елементи наукової новизни отриманих результатів полягають у спробі автора вирішити актуальні проблеми в сфері публічного управління безпекою розвитку територіальних громад та в розробці практичних рекомендацій удосконалення механізму адміністрування безпекових питань на територіальному рівні.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота містить вступу, три розділи основної частини та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 40 сторінках. Список використаних джерел включає 36 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Безпека та захищеність – це основні потреби існування людини, суспільства та розвитку територій. Різні внутрішні та міжнародні безпекові виклики у вигляді війни, тероризму, викрадення людей, кібербезпеки, економічної, екологічної, продовольчої безпеки посилюються в умовах глобалізації. Подібним чином, різні виміри, рамки або ідеї для вивчення проблем безпеки протягом багатьох років аналізувались людиною в міру того, як національні держави і суб'єкти безпеки переходили від покоління до покоління. Існує ряд підходів аналізу систем і концепцій безпеки, які досліджували і аналізували безпекові проблеми з метою отримання більш глибокого розуміння управління безпекою на місцевому, міжнародному і національному рівнях.

Прагнення досліджувати безпеку і пов'язані з нею питання як структуровану систему викликало появу різних шкіл безпекознавства. На основі шкіл сформувалися наукові співтовариства (школи), які трансформувалися в три теорії безпекових досліджень. Це Копенгагенська теорія безпеки, Уельська теорія безпеки та Паризька теорія безпеки. Так, до епохи холодної війни традиційні дослідження безпеки були зосереджені на національних державах, міжнародних відносинах і загрозах суверенітету. Дослідження стало синонімом дисципліни міжнародних відносин, де питання «чия безпека, хто забезпечує безпеку і які загрози» потребували відповідей[9].

Сучасне поняття функціонування безпекових інститутів датується кінцем Другої світової війни та початком епохи холодної війни, пов'язаної зі становленням Сполучених Штатів та колишнього Радянського Союзу як біполярних наддержав. Як наслідок, безпека стала синонімом принципу суверенітету національної держави, а незахищеність – екзистенційною загрозою для держави. Таким чином, «безпека» і «суверенітет» стали

ключовими принципами міждержавних відносин і переосмислили практику міжнародних відносин.

Наприклад, Америка в 1947 році прийняла Закон про національну безпеку, створила Агентство національної безпеки (АНБ), Центральне розвідувальне управління (ЦРУ) та об'єднала різні види збройних сил для реагування на загрози своєму існуванню. Однак останні події у сфері безпеки свідчать про те, що національні держави докладають більше зусиль у боротьбі з тероризмом і кібербезпекою, вкладаючи значні кошти в боротьбу з ним. Корпоративні організації також інтегрували управління безпекою в свої корпоративні операції або управління, оскільки вони стикаються із загрозами безпеці [9].

Питання безпеки беруть свій початок у сфері міжнародних відносин, тому основні та ключові концепції розуміння безпекових інститутів походять з реалістичної, ідеалістичної, марксистської та феміністичної шкіл мислення, які лягли в основу Копенгагенської теорії безпеки, Уельської теорії безпеки та Паризької теорії безпеки. Представники цих шкіл почали свої дослідження з постановки питання – Що таке безпека? Відповідно до словника «Merriam-Webster», «безпека – це стан захищеності, свобода від небезпеки або страху, а також захист від саботажу, злочинів, нападів тощо»[3].

Вільям Тул вважав, що «безпека – це процес планування, який розробляє і створює основу для підтримки довіри громадськості до тих, хто управляє їх безпекою». З цих визначень випливає, що безпека – це стан захищеності від усіх форм небезпеки через свідомий процес створення системи безпеки, яка гарантує суспільну довіру та впевненість. Узгодження цих визначень з теорією ієрархії потреб Маслоу, яка стверджує, що другою найважливішою потребою людини є «безпека і захищеність», допоможе нам зрозуміти, чому країни, організації та окремі особи надають першочергового значення безпеці та безпековим дослідженням[4].

За словами Саманти Костанцо Карлтон «безпекові дослідження включають аналіз даних, лідерство та систематичне мислення для виявлення та

захисту від широкого спектру загроз, включаючи як техногенні, так і природні причини катастроф та інших потрясінь». Вікіпедія зазначає, що «безпекові дослідження, також відомі як міжнародні безпекові дослідження, є академічною підгалуззю в рамках ширшої дисципліни міжнародних відносин, яка вивчає організоване насильство, військові конфлікти, національну безпеку та міжнародну безпеку»[5].

Таким чином, безпекознавство – об'єднує міжнародні відносини, комунікації, географію, кримінологію та військові студії. Воно досліджує національну безпеку, тобто безпеку всіх громадян країни, захист їх праці та засобів до існування, а також суверенітет держави, територіальну цілісність і можливість оборони в разі воєнних дій. Ці визначення розглядають безпекові дослідження як систематичне вивчення питань безпеки за допомогою нових міждисциплінарних технологій [6].

Хоча визначення показують, що і безпека, і безпекові студії слугують спільній меті забезпечення та захисту життя і майна, ключовим є те, що вони мають бути реалізовані як динамічна система, де вони інтегровані і застосовуються цілісно. Наприклад, зміна в одній руці позитивно вплине на іншу руку. Тому дослідження безпеки повинні охоплювати всі ланки системи. На цьому перехресті давайте зробимо кроки вперед, щоб розглянути теорії безпеки відповідно до наукових шкіл.

Копенгагенська теорія безпеки була розроблена Копенгагенською школою безпекових досліджень, дітищем Копенгагенського інституту дослідження конфліктів і миру, заснованого в 1985 році з метою підтримки і зміцнення міждисциплінарних досліджень у сфері миру і безпеки. Інститут зарекомендував себе як новий рушій безпеки і оборони і трансформував традиційну парадигму безпекового мислення в більш реалістичний, конструктивний перспективний підхід.

Основними напрямками або теоретичним внеском Копенгагенської теорії безпеки є поняття або концепція «сек'юритизації і десек'юритизації» [7].

Головним прихильником цієї концепції в 1990-х роках був Оле Вавер. Серед інших авторів теорії аналізу безпеки – Бузан, Вівер та Де Вайлд у своїй книзі «Безпека: Новий рамковий аналіз». Спочатку Копенгагенська школа безпеки зосередила свої дослідження на міжнародній безпеці та військовій справі, вирішуючи військові проблеми між державами, і вимірювала безпеку з точки зору військового потенціалу або рівня військової могутності в готовності відбити загрози і захистити державу від небезпеки [8].

У 1990-х роках Копенгагенська школа змістила фокус своїх досліджень і закликала розширити сферу досліджень безпеки, включивши до неї людські, екологічні, суспільні, економічні та політичні аспекти. Згодом ці п'ять сфер стали ядром теорії сек'юритизації, таким чином встановивши міждисциплінарний підхід до вивчення проблем безпеки та пошуку безпекових рішень. Головним аргументом школи була необхідність «розширення і поглиблення» питання безпеки [7].

Обґрунтовуючи таке розширення, Бузан вважав, що «для забезпечення більшої безпеки і виживання потрібно більше влади». Перед вченими стояли і сьогодні стоять питання, якими є ключові компоненти сек'юритизації? Описуючи компоненти сек'юритизації, Скотт Ніколас Романюк зазначив, що сек'юритизація складається з трьох окремих етапів: створення екзистенціальної загрози, початок спеціальних / екстрених / надзвичайних дій, спрямованих на забезпечення та захист референтного об'єкта від екзистенціальної загрози. З. прийняття мовленнєвого акту однією або кількома аудиторіями [8]. Досліджуючи зв'язок між мовленням і поняттям безпеки, Мюнстер зазначає, що «копенгагенська школа, на відміну від традиційного розуміння поняття безпеки, вважає, що безпека є мовленнєвим актом»... і загрози безпеці створюються мовленнєвими актами» [9].

Копенгагенська школа здійснила продуктивний синтез як традиціоналістських і критичних аспектів міжнародної безпеки, так і реалістичного і конструктивістського підходів до теорії міжнародних відносин. Скотт Ніколас Романюк, висловлюючи ще більшу довіру до теоретиків

Копенгагенської школи, зазначив, що її прихильники розглядають питання безпеки з точки зору різних аспектів сучасної міжнародної політики та суспільства. Школа через свою теорію безпеки (дослідження) дійсно звернулася до широкого спектру питань і подій, які впливають на сучасний світ і людей, що живуть у ньому.

Концепція сек'юритизації характеризується ідеєю про те, що теми, які встановлюються як об'єкти безпеки і отримують статус загрози в певному соціальному контексті, спочатку будуються з процесу соціальної інтерпретації проблеми, а потім створюються за допомогою політичного порядку денного, який перетворює це питання в сек'юритизовану проблему. Зазирнувши в епоху після закінчення холодної війни, теорія допомагає нам зрозуміти міжнародну безпеку, оскільки вона стикається з новими викликами, які називаються «новими загрозами безпеці у вигляді тероризму та кібербезпеки». Тобто розуміння сек'юритизації та прийняття теоретичної концепції категоризації безпеки стає актуальним і корисним для розуміння деяких сучасних дилем, що підкреслює ще одне важливе значення Копенгагенської школи [7].

Теорія критикується за те, що вона не здатна «інтернаціоналізувати» загрозу безпеці, оскільки те, що становить загрозу безпеці в одній країні, може не обов'язково вважатися загрозою в іншій країні, і не пропонує безпекових рішень проблем безпеки, а скоріше те, що актори визначили як цілі. Незважаючи на критику Копенгагенської теорії безпекових досліджень, важливо зазначити, що вона зробила величезний внесок у розуміння і поглиблення концепції безпеки, а її постулати про те, що безпека повинна вивчатися з міждисциплінарних позицій, є універсальним стандартом сьогодні [8].

Уельська школа критичної теорії безпеки, інакше відома як Аберістуйська школа, була створена в Аберістуйському університеті в Уельсі. Школа критичної теорії безпеки є об'єднанням феміністичної школи, постпозитивізму і валлійської філософської школи. Найважливішим внеском школи в теорію безпеки є концепція «емансипаційного реалізму». Головними

прихильниками концепції є Кен Бут, Річард Він Джонс та Ендрю Лінклейтер [6].

Вони намагалися розширити соціальну теорію, використовуючи соціальну трансформацію для вивчення та аналізу чинників, що перешкоджають людській емансипації. На їхню думку, «безпека – це емансипація», а «емансипація – це безпека», оскільки лише тоді, коли люди почуваються в безпеці, вони можуть відчувати себе вільними від обмежень емансипації. Школа постулювала, що як держава, так і інші суб'єкти, такі як окремі особи, суспільство та жінки, повинні бути залучені до обговорення та розгляду питань безпеки [8].

Таким чином, вони підкреслювали, що спільні загрози можуть бути подолані лише за умови створення спільних інституцій, інтересів і практик. Бут окреслив концептуальні рамки емансипації і сказав, що ефективним інструментом забезпечення безпеки людей є усунення перешкод на шляху до їхньої свободи. Гаан зазначає, що «концепція емансипації, представлена валлійськими теоретиками, прагне змінити стратегію і тактику опору, розвивати громади, давати надію людству і реконструювати міжнародні відносини з численними факторами небезпеки, спричиненими екологічними проблемами, бідністю і насильством» [7].

Теоретики також поставили під сумнів те, що вони назвали «гендерно-сліпим» підходом до безпеки, військово-орієнтованим підходом традиційного навчання безпеці. Вони кинули виклик традиційним і реалістичним підходам, які вважають, що безпека дорівнює військовій силі і неминуча без військової могутності. Емансипативний підхід валлійської теорії зосереджується на безпеці людини, правах людини, військових інструментах, відсутності війни і загрози війни, політичному гнобленні, бідності і поганій освіті, а також інших обмежуючих елементах. На валлійську теорію безпеки значною мірою вплинула Франкфуртська школа критичної соціальної теорії. Як і копенгагенські теоретики, валлійські вчені поділяють переконання, що безпека має бути міцною, а її аналіз має бути розширений через складні загрози епохи

після холодної війни, які включають, наприклад, погіршення стану довкілля, економічні рецесії та зростання населення[5].

Підтримуючи поняття емансипації, Юрген Габермас стверджує, що «комунікація та взаємодія є важливими кроками на шляху до емансипованого суспільства». Він також стверджує, що ідеальна мовна спільнота, відкрита для всіх людей і така, що приймає всі претензії на легітимність і рівність, є важливою умовою для емансипації. За словами Нунеса, валлійські школи «успішно досліджували природу взаємозв'язку між теорією безпеки і політичним порядком, розглядаючи концепцію безпеки в такому контексті, що неможливо відрізнити безпеку від нашого розуміння того, як працює або повинна працювати політика» [5].

Ми бачимо, що валлійські школи прагнуть політизувати безпеку і відкидають ідею Копенгагенської школи про десек'юритизацію і концепцію безпеки, оскільки вони традиційно розглядають безпеку як турботу держави, тому дії держави в напрямку безпеки не означають, що вони спрямовані на конкретну мету або що сек'юритизація є проблемою. Таким чином, валлійська школа вважала, що люди повинні бути об'єктом безпеки, а не держави. Тим не менш, валлійську теорію безпеки емансипації критикують через її недостатню ясність і складність розуміння і обґрунтування зв'язку між безпекою і емансипацією [5].

Важко пояснити, як емансипація трансформувалася в безпеку і як її можна використовувати як універсальну концепцію для вирішення проблем безпеки. Незважаючи на критику, теорія через свою концепцію емансипації підкреслює важливість усунення перешкод, які обмежують свободу людини в питаннях безпеки, важливість індивідуальності в дослідженнях безпеки, а також важливість соціальної спільноти, спонукає до подальших досліджень у сфері безпек [8].

Основним внеском паризької школи є доповнення аналізу мовленнєвих актів сек'юритизації міркуваннями про важливість практик безпеки на основі соціологічних підходів Бурдьє та Фуко. Іншим відгалуженням Паризької школи

є теорія онтологічної безпеки на чолі з Дженніфер Мітцен, яка вважає, що держави прагнуть не лише фізичної безпеки, але й онтологічної безпеки, або безпеки самого себе. Крім того, на її думку, дослідження безпеки має зосередитися на зв'язку між тривогою та ідентичністю. Стверджується, що і Паризька школа, і підхід онтологічної безпеки можуть розглядатися як частина широкого спектру конструктивістських поглядів у теорії міжнародних відносин [9].

Паризька школа стверджує, що на агенцію впливає «габітус» індивіда, який подібний до ідентичності та базового елементу довіри в онтологічному підході до безпеки. Тобто, під габітусом розуміється напівсвідома орієнтація індивідів у світі, яка формує основу для практичної діяльності. Крім того, за словами Бурдьє, габітус – це «система стійких, транспонованих диспозицій, яка інтегрує минулий досвід і функціонує в кожен момент як матриця сприйняття, оцінки та дії». Розглядаючи концепції ідентичності та габітусу щодо ролі держави, Паризька та Онтологічна школи безпеки зазначають, що ідентичність та габітус мають вирішальне значення для процесів сек'юритизації. Таким чином, обидві школи сходяться на думці, що держави є онтологічними шукачами безпеки, як щодо інших держав, так і щодо своїх громадян [7].

Хоча, на думку представників Паризької школи, держава сьогодні не має такого авторитету, як раніше, що пов'язано з дедиференціацією внутрішньої і зовнішньої сфер безпеки, яка створила тісну співпрацю між внутрішніми і зовнішніми органами безпеки, що призвело до появи транснаціональної мережі професіоналів у сфері безпеки. Таким чином, Біго стверджував, що класичне поняття держави в питаннях безпеки більше не є життєздатним через транснаціоналізацію поліцейської та військової бюрократії. Крім того, паризькі/онтологічні теоретики розглянули «тривогу і неспокій» у світовій політиці. Спираючись на соціологічну концепцію «суспільства ризику» Ульріха Бека, Біго взяв її на озброєння і пов'язав з політикою неспокою, зазначивши, що спроба отримати максимальну безпеку завжди провокує максимальну небезпеку, оскільки певні групи можуть виправдати і нав'язати політичну

програму, оцінюючи те, що може бути визначено як об'єкт страху або ризику [2].

Виходячи з вищесказаного, ми вважаємо, що паризька/онтологічна школи досліджень безпеки доклали значних зусиль, щоб пов'язати концепцію ідентичності та концепцію габітусу, які сьогодні є сферою безпеки, що розуміється як така, що має здатність формувати процес сек'юритизації. Знову ж таки, зосереджуючись на понятті «незахищеності», обидві школи визнають важливість стабільності для ідентичності держави у світі, сповненому тривоги і неспокою.

Паризькі/онтологічні теорії з введенням міждисциплінарної концепції в дослідження безпеки відкрили можливості для аналізу питань безпеки із застосуванням міждисциплінарного підходу. У попередньому обговоренні були розглянуті три теорії безпеки, а саме: Копенгагенська теорія безпеки, Уельська теорія безпеки та Паризька/Онтологічна теорія безпеки. В основі Копенгагенської теорії безпеки лежить «сек'юритизація» та «десек'юритизація», тоді як «емансипація» є центральним елементом Уельської теорії безпеки. Теоретики Паризької/Онтологічної теорії безпеки спираються на «мультидисциплінарний» підхід до вивчення та аналізу безпеки [3].

Теоретики паризької/онтологічної теорії безпеки поділяють погляди копенгагенської теорії безпеки на «сек'юритизацію». Незважаючи на те, що погляди валлійської та копенгагенської теорій безпеки відрізнялися, вони сходилися в думці щодо розширення горизонту або обсягу досліджень безпеки, оскільки традиційний/реалістичний підхід більше не є ефективним для вивчення та аналізу багатовимірних сучасних проблем безпеки. Незважаючи на свій внесок, ці теорії не позбавлені критичних зауважень, які вже були висвітлені в ході цієї роботи. Однак внесок цих наукових шкіл допоможе просунути вивчення безпеки на територіальному і глобальному рівнях, а також спровокує нові дослідження в галузі безпеки громад.

Висновки до 1 розділу

Наведені теоретичні засади публічного управління безпекою розвитку територіальних громад визначають основні напрями формування системи публічної безпеки на територіальному рівні. Для реалізації концепції побудови системи безпеки в територіальних громадах необхідно здійснити такі заходи:

- розробити нормативну правову базу забезпечення публічної безпеки територіальних громад;
- створити ефективну систему управління публічною безпекою територіальних громад;
- сформувати професійні кадри для забезпечення публічної безпеки територіальних громад;
- забезпечити взаємодію суб'єктів забезпечення публічної безпеки територіальних громад;
- органам влади всіляко сприяти співпраці усіх зацікавлених сторін в громаді для забезпечення публічної безпеки.

Реалізація цих заходів дозволить сформувати ефективну систему публічної безпеки територіальних громад, яка буде забезпечувати захист прав і свобод людини і громадянина, а також інтересів держави.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Механізми управління публічною безпекою територіальних громад в умовах воєнного стану є сукупністю правових, організаційних, економічних, соціальних та інших заходів, спрямованих на забезпечення безпеки життя, здоров'я та збереження майна громадян, а також стійкості життєдіяльності територіальних громад у період воєнного стану.

На сьогоднішній день у дослідженнях безпеки та захисту переважає прагматичний підхід, дослідження здійснюються незалежно, причому кожна галузь займається своїм власним видом безпеки або захистом, А кожен вид безпеки здебільшого створює власний професійний понятійний апарат. Багато фахівців вважають, що не можна пов'язувати проблеми міжнародної безпеки, економічної безпеки, екологічної безпеки, пожежної безпеки, воєнної безпеки інформаційної безпеки, чи безпеки праці в одному блоці, оскільки вони не мають спільного змісту. На це є очевидні причини, по-перше, до цього часу не проводилося порівняння між різними видами безпеки; крім того, не було зроблено жодної спроби узагальнення [12].

Фахівці в кожній галузі працюють і розробляють свої власні вид безпеки або заходів безпеки незалежно один від одного. Кожен вид безпеки вирішує свої специфічні завдання у цій сфері, які мають на меті запобігти небезпеці або негативним її наслідкам. З цієї причини, кожен вид безпеки був створений з урахуванням заходів, спрямованих на запобігання небезпеці або негативним наслідкам, таким чином, різні види безпеки досліджувалися і розвивалися окремо.

Дотепер не існує єдиної теоретичної бази для аналізу безпеки, багато наукових дисциплін, таких як інформатика мають власну теорію. Так само має бути теорія безпеки та охорони розвитку територіальних громад, яка повинна розвиватись з кожного виду безпеки або захисту. Ця теорія повинна

відображати існуючі теоретичні знання в галузі дослідження безпеки та захищеності та інших дисциплін, які мають відношення до безпеки та захищеності територіальних громад. Сучасна теорія безпеки розвитку громад та захищеності може спиратися, головним чином, на: копенгагенську школу досліджень безпеки, теорію ризиків, теорію криз, причинність тощо.

Як ми побачили в попередньому розділі, теоретичні дослідження безпеки існують вже давно, основні дослідження були проведені в галузі міжнародної, економічної, екологічної, соціальної безпеки, а також військової справи. Фахівці, які досліджували цю сферу, мають переважно воєнну, політологічну або економічну освіту, вони досліджували безпеку з точки зору воєнної агресії, політології, економіки та управління. Метою досліджень безпеки розвитку територіальних громад, в умовах воєнного стану, є вирішення актуальних військових проблем, подолання економічної, соціальної та екологічної кризи, суперечностей між державами [6].

Сучасні вчені багато запозичили з копенгагенської школи безпекових досліджень, яка зосередилася на дослідженні різних секторів безпеки. У своїх роботах, представники цієї школи, наголошували на дослідженнях безпеки не лише у сфері військової справи, але й у сфері безпеки людини, довкілля, навколишнього середовища, економіки та інших секторах. Специфікація секторів безпеки та сек'юритизація є основними її перевагами. Сьогодні для територіальних громад України, в умовах воєнного стану, існує три основні питання щодо безпеки: чия безпека? Безпека яких цінностей? безпека від чого і від кого? Відповіді на ці питання мають допомогти проаналізувати безпекову ситуацію і реальність захисту громад в умовах воєнного стану.

Об'єктом відліку, при визначенні механізмів управління безпекою територіальних громад, є визначення ступеня існуючих і потенційних загроз, аналіз основних інструментів та елементів взаємодії в аналізованому виді безпеки, оцінка ситуації та очікуваних результатів регулювання процесу захисту. Це є основою для вирішення проблем безпеки та вибору відповідних методів, заходів та ресурсів для усунення загроз у військовій та інших сферах.

Вирішувати питання безпеки розвитку громад потрібно в комплексі розв'язання найбільш актуальних техногенних, політичних, соціальних, економічних та воєнних проблем.

Створення пріоритетних секторів впливу на безпекову ситуацію в громадах за принципом «згори донизу», дає можливість дентифікації процесу сек'юритизації. Суб'єкт сек'юритизації ідентифікує певну політичну проблему, а потім наголошує на необхідності її вирішення як проблему безпеки. Ця проблема потрапляє до безпекового порядку денного безпеки і має високий пріоритет вирішення. Специфікація формальних рамок безпеки і процесу сек'юритизації є основними перевагами безпеки розвитку територіальних громад та процесу сек'юритизації захисту кожного окремого громадянина [8].

При розробці і впровадженні механізмів управління безпекою громад потрібно враховувати, що ризик небезпек виникає від свідомо контрольованих дій, або від хаотичних і неконтрольованих дій кожної частини системи. У поведінці елементів можуть виникати моменти, коли елементи, навмисно або випадково, вступають у безпосередню взаємодію (зіткнення, удар). Багато взаємодій є негативними, з руйнівним впливом, цей вплив пропорційний величині та напрямку дії, де окремі об'єкти беруть участь у негативних взаємодіях. Ця негативна взаємодія називається «інцидент безпеки».

Управління ризиками в громадах дозволяє оцінити, які саме загрози, або негативні дії впливають на об'єкт дослідження, і які з них мають більш-менш значний вплив. Метою ідентифікації ризиків є визначити найгірший можливий вплив загроз і підготувати заходи для протидії цим загрозам. Запропоновані заходи повинні запобігти наслідкам загроз або запобігти негативному впливу на об'єкт. Метою управління ризиками в громадах є вираження того, наскільки ймовірним і великим буде негативний вплив буде на об'єкт. Ризик може бути визначений як кількісно, так і якісно, його розміри мають більше змінних, тому, зазвичай, ризик характеризується розміром негативного впливу або шкоди та ймовірністю реалізації загрози.

В сучасних умовах, методи управління ризиками використовується в багатьох сферах, до них належать управління економікою, навколишнім середовищем, якістю продовольства, ефективності проектів, інвестиційним кліматом, станом інфраструктури, воєнною агресією. Потрібно знайти спосіб ефективно виконувати цільову функцію об'єкта, визначити негативний вплив, який може вплинути на еталонний об'єкт, як на нього впливатимуть, як він діятиме або як мінімізувати цей вплив. Управління ризиками займає важливе місце у сфері безпеки та охорони, які мають бути зосереджені на мінімізації шкоди або впливу на критичну інфраструктуру та життя населення територіальних – громад. Загрози повинні сприйматись як факт, і зосереджуватись на наслідках, що вони можуть спричинити, мають захищати стан об'єкта (фізична безпека, інформаційна безпека), умов його існування тощо.

При оцінці механізмів управління публічною безпекою в системі національної поліції, важливо врахувати, що реформа даної галузі спрямована на створення безпечних умов для існування та розвитку вільного суспільства, шляхом формування та реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ, підвищення рівня довіри громадян до Міністерства внутрішніх справ, продовження розбудови України як безпечної європейської держави, що ґрунтується на потребах її громадян та високій ефективності роботи кожної складової системи національної поліції [9].

В умовах воєнної агресії, безпека розвитку територіальних громад неможлива без стабільної та функціональної системи органів внутрішніх справ, яка працює в секторі публічної безпеки. Сучасні виклики та загрози, насамперед гібридного характеру, зумовлені комплексом соціально-демографічних, економічних, політичних, правових, психологічних і технологічних чинників, вимагають системного реагування та адекватної трансформації всього сектору безпеки, у тому числі й сегменту органів внутрішніх справ. Ця система також має бути включена до переліку політичних пріоритетів країни.

Закон України «Про Національну поліцію» визначає загальні риси, що окреслюють механізми взаємодії поліцейських структур з місцевою владою. Так, у відповідності до ст. 88 Закону, керівниками територіальних поліцейських органів повинна проводитись активна публічна безпекова робота на усіх рівнях адміністрування, налагоджуватись ефективна співпраця між поліцією, органами влади та інститутами громадянського суспільства [8].

Позитивну роль у цьому напрямі може зіграти англійський досвід розробки планів діяльності поліцейських інститутів, в Україні розробка та впровадження таких планів забезпечать максимально ефективно залучення поліцейських структур, комісій та місцеву владу до вироблення комплексу безпекових заходів на територіальному рівні. Гарантії публічної безпеки в територіальних громадах передбачають взаємодію усіх суб'єктів, починаючи від Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, власне правоохоронних органів, судової системи, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства тощо. Особлива роль належить комунікації і взаємодії з населенням територіальних громад, що гарантує поліції успішніше вирішення завдань підтримання безпеки.

Проаналізована нами у першому розділі роботи скандинавська модель забезпечення публічного порядку використовується в діяльності органів та підрозділів Національної поліції, зокрема, під час масових зібрань. Ця модель реалізується через проект «Поліція діалогу», який передбачає створення комунікативних груп (перемовників), це комунікаційні групи задіяні під час масових зібрань у всіх регіонах країни. Так, в 2022 році поліція забезпечила охорону порядку під час майже 90 тисяч масових заходів, у яких взяли участь понад 8,2 мільйона осіб. Публічний порядок забезпечували загалом 203 тисячі поліцейських та понад 49,5 тисячі військовослужбовців Національної гвардії України[13].

Ефективно діє проект «Поліцейський офіцер громади», який започатковано у співпраці з міжнародними партнерами, це поліцейські, які

працюють в об'єднаних територіальних громадах – у сільській місцевості та малих містах, відкриті до людей, особисто знають місцевих мешканців та їхні проблеми і надають якісні поліцейські послуги, створюючи безпечне спільне середовище. Завдяки співпраці з місцевими громадами в рамках проекту відкрито 338 поліцейських станцій, у тому числі 16 центрів безпеки, що значно розширило доступ до поліцейських послуг у віддалених районах [12].

На сьогодні проект реалізовано у 10 областях, це Волинська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Харківська, Хмельницька та Черкаська. У них працюють 250 поліцейських офіцерів громади (30 – у Волинській області, 63 – у Дніпропетровській, 17 – у Кіровоградській, 30 – у Рівненській, 26 – у Харківській, 27 – у Черкаській та 57 – у Хмельницькій областях). У співпраці з органами місцевого самоврядування та управління об'єднаних територіальних громад відкрито 98 поліцейських станцій, у тому числі 3 поліцейські станції у складі центрів безпеки. Реагування на повідомлення про злочини, їх виявлення та швидке розкриття було покращено завдяки використанню відеоспостереження та аналізу відеоконтенту [14].

Наразі органи та підрозділи Національної поліції мають доступ до майже 28 тисяч камер відеоспостереження, з яких понад 3 тисячі можуть розпізнавати номер, колір та марку транспортного засобу, а також мають інші аналітичні функції. Ситуаційні центри поліції активно використовують відеоінформацію з понад 17 тис. камер відеоспостереження, з яких 1,9 тис. камер оснащені системою аналізу відеоконтенту. Також по всій країні впроваджено систему відеотрансляцій (онлайн-трансляції з місць резонансних подій до ситуаційних центрів). За допомогою відеоспостереження та аналізу відеоконтенту розкривається до 30% злочинів у низці регіонів, зокрема, у Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Одеській, Чернігівській та Чернівецькій області [11].

Підсистема даних «Гарпун» створена у складі Інформаційного порталу Національної поліції України для обробки інформації про всі види транспортних засобів та номерні знаки, які розшуковуються у кримінальних,

виконавчих, адміністративних провадженнях, оперативно-розшукових заходах або за ухвалою слідчого судді чи суду. Представники Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції були запрошені до участі у фокус-групі з розробки та доопрацювання законопроекту «Про цивільну зброю та боєприпаси», розробленого за рішенням Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України [5].

Міністерство внутрішніх справ взяло участь у фокус-групі з розробки проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про протимінну діяльність в Україні»» під керівництвом Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки. Продовжується покращення матеріально-технічного забезпечення Міжнародного міжвідомчого багатопрофільного навчального центру Національної гвардії України: облаштовано стрілецький тир, навчальний корпус, навчальні аудиторії, спортивний зал та інші об'єкти [6].

Налагоджено співпрацю з місією Збройних сил Канади з підтримки сил безпеки України (операція UNIFIER) з метою надання консультативної допомоги в організації навчального процесу та вдосконалення навчальних програм Центру з 2018 року для забезпечення житлом військовослужбовців Національної гвардії збудовано, придбано або отримано з інших джерел 1 082 квартири. Щороку забезпечення житлом збільшується в середньому на 500 квартир, що дозволяє балансувати між забезпеченням житлом військовослужбовців та обліком військовослужбовців, які потребують поліпшення житлових умов [12].

Безпека розвитку територіальних громад залежить від надійності захисту державних кордонів та зручності сервісу його перетину, тому між Міністерством внутрішніх справ та Державною прикордонною службою України, з одного боку, та французькою компанією ОСЕА, з іншого боку, підписано угоду про будівництво патрульних катерів для Державної прикордонної служби України.

Зокрема, триває демаркація кордонів між Україною та Молдовою, Україною та Білоруссю, з Республікою Молдова – завершено демаркацію лінії державного кордону та встановлено 99% прикордонних знаків; з Республікою Білорусь – завершено демаркацію 80% державного кордону та визначено 2 070 (60%) місць для встановлення прикордонних знаків [17].

Вживаються заходи з модернізації надводного освітлення в акваторії Азовського моря, введено в експлуатацію п'ять стаціонарних радіолокаційних комплексів надводного освітлення. Під час воєнного стану відбулось підвищення бойового потенціалу підрозділів охорони державного кордону шляхом забезпечення їх сучасним озброєнням, автомобільною, бронетанковою та інженерною технікою, а також проведено модернізацію застарілого обладнання за рахунок бюджетних коштів та коштів проектів міжнародної технічної допомоги.

Багато уваги приділяється реалізації інвестиційних проектів, а саме «Єдина система авіаційної безпеки та цивільного захисту», яка забезпечує Державну прикордонну службу України 24 патрульними вертольотами. За державним оборонним замовленням отримано та введено в експлуатацію малі патрульні катери Морської охорони та Морської прикордонної служби тощо. Вжито заходи для підтримання технічної готовності кораблів та патрульних катерів: 27 кораблів та патрульних катерів пройшли судноремонтні роботи, 7 суден корабельно-катерного складу відремонтовано силами Держприкордонслужби [19].

Проводиться моніторинг якості катерів берегової охорони провідних європейських держав. Ратифіковано Рамкову угоду між Урядом України та Урядом Французької Республіки про офіційну підтримку у зміцненні морської безпеки та оборони України. Розгорнуто фортифікаційно-інженерний комплекс у місцях постійної дислокації військових частин, які виконують завдання в зоні безпеки в районі проведення бойових дій. Загалом створено або вдосконалено 150 км інженерних загороджень, 398 км протитранспортних ровів, понад 316 км

стрічкових доріг, майже 70 км волоків, розгорнуто 14 опорних пунктів та інших захисних споруд [18].

Для посилення безпеки прикордонних громад покращено умови дії безвізового режиму з ЄС, зокрема, 157 пунктів пропуску обладнано автоматизованими робочими місцями біометричного контролю. Виконано розпорядження Ради національної безпеки і оборони України щодо фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства в пунктах пропуску через державний кордон. Запущено автоматизовану систему контролю та ідентифікації осіб, яким тимчасово обмежено право виїзду з України за рішеннями державних виконавців (боржники, платники аліментів тощо). Запроваджено автоматичну перевірку страхових сертифікатів для транспортних засобів, які перетинають державний кордон. Система використовує базу даних Моторного транспортного страхового бюро України «Зелена картка». Затверджено технічне завдання на модернізацію інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи «Аркан». Забезпечено роботу системи в режимі онлайн. Розроблено Дорожню карту впровадження системи електронної черги «Електронна черга» та підхід до реалізації Дорожньої карти у пункті пропуску «Краковець» Львівської області [19].

Для повоєнного відновлення безпеки розвитку громад України має запобігання та оперативне реагування на надзвичайні ситуації. Тільки у передвоєнний рік виникло 51 613 пожеж, 2 694 особи були врятовані командами Державної служби з надзвичайних ситуацій, від вогню було захищено 14 939 будівель та 1 180 одиниць техніки. Групи піротехнічних робіт ДСНС оперативно реагували на кожне повідомлення громадян про виявлення вибухонебезпечних предметів та проводили планові роботи з очищення (розмінування) території України від вибухонебезпечних предметів [13].

Команди здійснили 6 597 виїздів на місця, виявили, вилучили та знешкодили 29 644 вибухонебезпечні предмети, зокрема 407 авіаційних бомб, обстежили та розмінували загальну площу 2,98 га землі та 20,82 га водних об'єктів, у тому числі в Донецькій та Луганській областях: 537 виїздів на місця,

виявлено та знешкоджено 8 887 вибухонебезпечних предметів, обстежено та розміновано У рамках заходів з утилізації небажаних та непридатних до використання боєприпасів в рамках Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та НАТО про знищення легких озброєнь і стрілецької зброї, звичайних видів боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1 піротехнічні підрозділи ДСНС знищили 10 237 вибухонебезпечних предметів [14].

Протягом останнього року піротехнічні підрозділи ДСНС територіальних громад знищили 39 881 вибухонебезпечний предмет (у тому числі в рамках заходів зі знешкодження). Станом на 2022 рік органами місцевого самоврядування за сприяння територіальних органів ДСНС створено 1 228 підрозділів пожежної охорони, у тому числі 512 підрозділів в об'єднаних територіальних громадах. В територіальних громадах створюються Центри безпеки, з них 25 вже повністю функціонуючі, до складу яких увійшли новостворені місцеві пожежні команди, підрозділи Національної поліції та бригади швидкої медичної допомоги. В період воєнного стану, державна служба з надзвичайних ситуацій організувала активну співпрацю з органами влади та громадськими організаціями з метою розвитку добровільного пожежного руху [10].

Для оновлення системи оповіщення в Україні були прийняті наступні нормативно-правові акти та технічні регламенти: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 733 «Про затвердження Положення про оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій та організацію зв'язку у сфері цивільного захисту»; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 р. № 43-р «Про схвалення Концепції удосконалення та модернізації централізованої системи оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій»; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 488-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції удосконалення та модернізації централізованої системи оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій»; Наказ Міністерства внутрішніх справ № 884 від 05 листопада 2018 року «Про

затвердження Технічного опису загальнодержавної централізованої автоматизованої системи оповіщення»; Наказ МВС № 884 від 05 листопада 2018 року «Про затвердження Технічних вимог до національної системи централізованого автоматизованого оповіщення»; наказ Міністерства внутрішніх справ від 08 лютого 2019 року № 93 «Про затвердження Настанови з практики/процедур проектування, експертизи, введення в експлуатацію, експлуатації та технічної підтримки (обслуговування) автоматизованих систем централізованого оповіщення», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2019 р. за 418/33389;

Наказ Державної служби України з надзвичайних ситуацій від 26 липня 2018 року № 438 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проектування та розрахунку первинної зони покриття сиреною системи оповіщення» [22].

Для забезпечення державних гідрометеорологічних спостережень у сфері компетенції ДСНС та надання сучасних гідрометеорологічних послуг для системи реагування на надзвичайні ситуації були прийняті нормативно-правові акти, зокрема, наказ МВС від 28 лютого 2018 р. № 154 «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу за вмістом миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі» (зареєстровано в Міністерстві юстиції 22 березня 2018 р., реєстр. 351/31803) та Наказ № 931 від 16 листопада 2018 року «Про затвердження Програми екологічного моніторингу гідрометеорологічних об'єктів Державної служби України з надзвичайних ситуацій». В Україні впроваджено Систему підтримки прийняття рішень в режимі реального часу (RODOS), розроблену Консорціумом Європейського інституту в рамках 3-7 Рамкових програм Європейської Комісії з досліджень [21].

Протягом поточного року на модернізацію підрозділів ДСНС надійшла гуманітарна та міжнародна технічна допомога на загальну суму понад 12,9 млн грн, зокрема від Уряду США в особі Державного департаменту США (Управління з питань вилучення зброї та зменшення загрози Бюро з військово-

політичних питань) та Агентства зменшення загрози Міністерства оборони США, Німецького товариства міжнародного співробітництва (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, GIZ). У рамках Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 435 (зі змінами), ДСНС отримала 30 аварійно-рятувальних автомобілів CAPM-C на базі Volkswagen Crafter [23].

З метою посилення безпеки громад в період воєнного стану впроваджено систему екстреної допомоги населенню за номером 112, сьогодні Державна служба з надзвичайних ситуацій продовжує вживати заходів, необхідних для розгортання в Україні системи екстреної допомоги населенню за номером 112. На виконання доручення Прем'єр-міністра України від 04 лютого 2020 року № 4639/0/1-20 ДСНС, її Головні управління у Дніпропетровській, Київській областях та м. Києві спільно з місцевими органами виконавчої влади вживаються заходи щодо реалізації пілотних проєктів із запровадження системи 112 у інших громадах [14].

Підготовлено технічне завдання для регіонального центру 112 у м. Дніпро та підключення до телекомунікаційної мережі загального користування.

Встановлено та підготовлено до роботи 6 автоматизованих робочих місць для операторів системи 112 у Київській області. У співпраці з операторами мобільного зв'язку запроваджено нову схему маршрутизації викликів 112 від абонентів мобільного зв'язку Київської області на цифрових телефонних лініях Головного управління Державної служби з надзвичайних ситуацій у Київській області [11].

Активізація воєнних дій викликала необхідність розвитку в громадах цифровізації адміністративних послуг, з метою забезпечення доступу громадян та бізнесу до якісних та зручних державних послуг без корупційних ризиків. Державна міграційна служба України запустила пілотний проєкт, який дозволяє здійснювати реєстрацію та зняття з реєстрації місця проживання в електронному вигляді (проєкт постанови Кабінету Міністрів «Про реалізацію

пілотного проєкту з електронної реєстрації/зняття з реєстрації місця проживання», розроблений Міністерством цифрової трансформації України на виконання п. 10 ст. 1 Указу Президента України від 04 вересня 2019 року № 647/2019 «Про заходи із забезпечення надання якісних державних послуг») [36].

Відцифрування найважливіших державних послуг, в умовах війни, створює економічні можливості для бізнесу, покращує ефективність процесу надання публічних послуг онлайн (державна реєстрація/зняття з обліку транспортних засобів) та мінімізує витрати часу. Головний сервісний центр МВС (ГСЦ МВС) та Державне агентство з питань електронного урядування в рамках проєкту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах (TAPAS)», що реалізується Фондом Євразія, працюють над відцифруванням пріоритетних публічних послуг в громадах [24].

Ефективна робота онлайн-сервісу «Перевірка свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу», дає можливість перевірити дійсність, серію та номер свого свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, порівнюючи інформацію з Єдиним державним реєстром нацполіції. Інформація постійно оновлюється, клієнти можуть скористатися сервісом «Електронний кабінет водія» для перевірки наявності номерних знаків в обраному регіоні, подати заявку та оплатити макети індивідуальних номерних знаків;

Зміни зумовлені зростанням рівня злочинності в країні, корупції та організованої злочинності, економічною нестабільністю, новими видами загроз і злочинів, спричиненими військовою інтервенцією Росії, а також необхідністю впорядкувати реагування на повідомлення про загрозу особистій безпеці громадян, підвищити ефективність реагування на надзвичайні ситуації. Актуальним є питання удосконалення місцевої інфраструктури безпеки, систем відеоспостереження та оповіщення про надзвичайні події. Велика увага приділяється навчанню населення методам забезпечення особистої безпеки та підвищення рівня обізнаності громадськості щодо активної ролі суспільства у забезпеченні громадської безпеки; покращити надання адміністративних послуг у сферах, що належать до компетенції Міністерства внутрішніх справ.

Воєнно-політична криза вимагає вдосконалення систем запобігання техногенним пожежам та надзвичайним ситуаціям, потребує забезпечення сучасного гідрометеорологічного обслуговування системи реагування на надзвичайні ситуації, радикального оновлення аварійно-рятувальної техніки та засобів пожежогасіння оперативно-рятувальних служб цивільного захисту територіальних громад.

Висновки до 2 розділу

Другий розділ роботи дає характеристику аспектів та механізмів управління взаємодією місцевих влад, силових структур, громадських організацій в питаннях безпеки розвитку територіальних громад. На основі аналізу механізмів управління публічною безпекою територіальних громад в умовах воєнного стану можна зробити такі висновки:

- В умовах воєнного стану система управління публічною безпекою територіальних громад має бути централізованою та ефективною.
- Суб'єкти забезпечення публічної безпеки територіальних громад в умовах воєнного стану повинні взаємодіяти між собою на основі єдиної системи управління.
- Заходи, що вживаються для забезпечення публічної безпеки територіальних громад в умовах воєнного стану, повинні бути спрямовані на захист прав і свобод людини і громадянина, а також інтересів держави.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Для покращення умов повоєнного відновлення в територіальних громадах потрібно покращити забезпечення житлом військовослужбовців, прийняти міри по зменшенню насильства та кількості постраждалих під час війни, максимізувати проведення спеціальних поліцейських операцій, зменшити частку тяжких та особливо тяжких злочинів у загальній кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень. Підвищення якості запобігання злочинності в цілому та збільшення відсотку розкриття злочинів в територіальних громадах, запровадження громадського контролю та спрощення процедури контролю за діями правоохоронних органів та інших безпекових структур істотно зменшать ризики небезпек.

В період воєнної агресії, особливе значення належить своєчасному та оперативному реагуванню на надзвичайні ситуації та події, що загрожують життю людей, тому потрібно прискорити проведення оперативно-пошукових заходів, гасіння пожеж у природних екосистемах, аеромедичної евакуації постраждалих та доставки гуманітарної допомоги. Покращення технічної готовності пожежних та аварійно-рятувальних підрозділів ДСНС до виконання завдань за призначенням, надання оперативної інформації про фактичні та очікувані зміни гідрометеорологічних умов, оповіщення про небезпечні гідрометеорологічні явища та рівень забруднення навколишнього природного середовища теж є пріоритетами безпеки розвитку громад [27].

Проблеми безпеки розвитку територіальних громад пов'язані з покращенням соціально-економічних відносин та комунікації між владними структурами та громадянським суспільством, що спроможне забезпечити стабільність економіки, збереження екології, соціальну справедливість та політичну незаангажованість державного управління на територіальному рівні. Потрібно розробки такі системи адміністрування, які б змогли створити умови

консенсусу між усіма стейкхолдерами та забезпечити взаємодію місцевих влад, інститутів громадянського суспільства, силових структур та бізнесу.

Особлива роль в організації взаємодії по забезпеченню безпеки розвитку територіальних громад належить органам поліції, які без виключення у всіх країнах є гарантом дотримання прав і свобод людини, безпеки життєдіяльності громадян, ведення бізнесу тощо. Так, Сполучені Штати та країни Європи активно залучають правоохоронні органи до публічного управління та адміністрування на територіальному рівні. Правоохоронної функції поліцейських, в цих країнах, органічно включені в механізми прийняття рішень в системах місцевого самоврядування, вони мають спеціальні правоохоронні інструменти в громадах, організації, спеціальні завдання.

Великобританія, де рівень децентралізації досить великий, існують ряд відмінностей правового режиму функціонування органів поліції в кожній окремій громаді. Уельс, Шотландія і Північна Ірландія, територіальні поліцейські управління замістила посадами комісарів з питань боротьби зі злочинністю, які мають бути обрані через пряме голосування жителями територіальних громад на чотири роки, протягом яких вони мають забезпечити повний публічний захист і безпеку громадян, ведення підприємництва тощо. Північна Ірландія має в кожній громаді Ради, які здійснюють нагляд за діяльністю поліцейських структур, до складу яких залучено представників місцевих законодавчих асамблей, а також громадян. Їх завданнями є забезпечити ефективність та законність функціонування поліцейських органів на територіальному рівні, оперативно управляти їх діяльністю [25].

Польща має відносно невеликі відмінності порівняно з українською правоохоронною системою, формування механізму безпекової взаємодії між поліцейськими структурами та місцевою владою відбувається за умов збільшення питомої ваги повноважень поліції на територіальному рівні при дотриманні демократичних принципів. Це проявляється в широкій участі всіх зацікавлених сторін при забезпеченні громадського порядку. Так, ст. 3 закону

про поліцію прямо передбачає, що органи місцевого самоврядування виконують завдання у сфері охорони безпеки та громадського порядку [25].

Франція має два рівні функціонування правоохоронних структур: Національну поліцію та Національну жандармерію, що підпорядковані до Міністерства внутрішніх справ країни. Відбувається активізація ролі органів місцевої влади для забезпечення більш високого рівня правопорядку в територіальних громадах. Генеральний кодекс місцевого самоврядування визначає мера державним представником на територіальному рівні, він здійснює заходи по забезпеченню безпеки, він створює спеціалізовані органи дії яких спрямовані на забезпечення безпеки в громадах [26].

Сполучені Штати Америки не мають єдиної правоохоронної системи, а правоохоронці забезпечують різні рівні вирішення безпекових питань, вони працюють в умовах високого рівня автономності, підпорядковуються виключно місцевим владам.

Проаналізувавши зарубіжний досвід формування та функціонування правоохоронних системи публічної безпеки територіальних громад, ми вважаємо, що вони в Україні мають базуватись на таких принципах:

- Забезпечення верховенства права та законності. Публічна безпека територіальних громад повинна забезпечуватися на основі законодавства України, міжнародних договорів.
- Справедливість та рівність прав громадян. Публічна безпека територіальних громад повинна забезпечуватися на основі принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, незалежно від політичної, релігійної, економічної, національної та територіальної орієнтації та створення умов збереження локальної ідентичності.
- Конституційність та законність діяльності суб'єктів забезпечення публічної безпеки. Діяльність суб'єктів забезпечення публічної безпеки територіальних громад повинна здійснюватися на основі Конституції України та законів України.

- Професіоналізм та ефективність діяльності суб'єктів забезпечення публічної безпеки. Суб'єкти забезпечення публічної безпеки територіальних громад повинні бути професійними та ефективними у своїй діяльності.

- Взаємодія суб'єктів забезпечення публічної безпеки. Суб'єкти забезпечення публічної безпеки територіальних громад повинні взаємодіяти між собою у рамках єдиної системи забезпечення публічної безпеки.

На основі цих принципів можна сформулювати основні засади формування системи публічної безпеки територіальних громад в умовах повоєнного відновлення в країні:

- Системність та комплексність. Публічна безпека територіальних громад повинна забезпечуватися системою взаємопов'язаних заходів, що враховують всі аспекти безпеки.

- Проактивність. Публічна безпека територіальних громад повинна забезпечуватися на основі прогнозування та запобігання загрозам безпеці.

- Пріоритетність прав та свобод людини і громадянина. Публічна безпека територіальних громад повинна забезпечуватися на основі дотримання прав та свобод людини і громадянина.

- Співпраця з громадою [29].

Публічна безпека територіальних громад повинна забезпечуватися за участю та підтримкою громади. Одним із важливих пунктів, що логічно впливають сьогодні є посилення протистояння національних держав за самозбереження (світова пандемія 2020 р., українсько-російська війна в центрі Європи 2022 р., боротьба за ресурси, зміни клімату тощо). Уже сьогодні можна висунути гіпотезу про суттєві зміни світового устрою. Очевидно, що і Україна, враховуючи події початку 2022р., бере в цьому участь. В такому контексті важливим є аналіз внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці, які висуває сучасний етап розвитку цивілізації людства.

Війна в Україні викликала небезпеку втрати власного суверенітету, це потребує зосередити засоби та ресурси для захисту інтересів країни в цілому і кожної територіальної громади на управлінсько-державному, економічному,

політичному, соціальному, екологічному рівнях, посилити відповідальність Служби безпеки України та національної поліції за безпеку громадян. В умовах війни відбувається зростання організованої злочинності, здатної дезорганізувати прийняття управлінських рішень в територіальних громадах, росте сепаратизм, екстремізм.

Крім того, відбувається політизація та корумпованість організованих злочинних груп, які нарощують фінансово-економічний та техніко-технологічний потенціал тощо. Аналіз зарубіжних і вітчизняних підходів, а також практики показує, що громади, еволюційно або революційно переходять у нову якість, що на пряму впливає на сучасний стан національної безпеки [29].

В умовах воєнної агресії посилюються загрози в кожній територіальній громаді, так, воєнні дії порушили баланс та стабільність соціально-економічних та екологічних систем громад, викликали гуманітарну кризу та посилення міграційних процесів, що потребує внутрішньоперативних та довгострокових дій безпекових органів по управлінню безпекою. Основними механізмами управління публічною безпекою територіальних громад в умовах воєнного стану мають стати:

- Правові механізми, які включають в себе нормативно-правову базу забезпечення публічної безпеки територіальних громад в умовах воєнного стану, а також систему правових норм, які регулюють діяльність суб'єктів забезпечення публічної безпеки.
- Організаційні механізми, які включають в себе систему органів, установ та організацій, які забезпечують публічну безпеку територіальних громад в умовах воєнного стану, а також систему заходів, що вживаються цими органами, установами та організаціями.
- Економічні механізми, які включають в себе систему фінансових та матеріальних ресурсів, що спрямовуються на забезпечення публічної безпеки територіальних громад в умовах воєнного стану.

- Соціальні механізми, які включають в себе систему заходів, спрямованих на захист прав і свобод людини і громадянина, а також соціальну підтримку населення в умовах воєнного стану [33].

В механізмах реалізації державної політики національної безпеки потрібно врахувати, що умови воєнного стану істотно впливають на ефективність механізмів управління публічною безпекою територіальних громад, а саме:

- Збільшується роль держави у забезпеченні публічної безпеки. Управління публічною безпекою територіальних громад в умовах воєнного стану здійснюється центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та органами військового управління.

- Змінюється структура суб'єктів забезпечення публічної безпеки. До суб'єктів забезпечення публічної безпеки територіальних громад в умовах воєнного стану можуть входити військові формування, правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування та інші органи та організації.

- Збільшується обсяг заходів, що вживаються для забезпечення публічної безпеки. У умовах воєнного стану вживаються такі заходи, як:

- Захист населення від військових дій.
- Забезпечення життєдіяльності населення в умовах воєнного стану.
- Запобігання та протидія злочинності.
- Забезпечення громадського порядку.

Висновки до 3 розділу

Оцінка військової, економічної та політичної ситуації в територіальних громадах України показала необхідність визначити пріоритети реалізації державної політики в сфері безпеки для створення можливостей протистояння зростаючим внутрішнім і зовнішнім загрозам, оперативного реагування на небезпеки. Визначено, що безпека територіальних громад та публічне

управління зростаючими загрозами на всіх рівнях адміністрування має зосереджуватись на довгостроковому плануванні соціально-економічних трансформацій та побудові стратегії сталого розвитку.

Для підвищення ефективності механізмів управління публічною безпекою територіальних громад в умовах повоєнного відновлення необхідно здійснити ряд заходів, а саме:

- Розробити ефективну систему управління публічною безпекою територіальних громад на основі поєднання інтересів всіх стейкхолдерів.
- Створити умови для посилення взаємодії суб'єктів забезпечення публічної безпеки територіальних громад.
- Забезпечити підготовку кадрів для роботи в системі забезпечення публічної безпеки територіальних громад.

ВИСНОВКИ

Проаналізовані актуальні питання безпеки розвитку територіальних громад показали тісний взаємозв'язок між політичним, економічним, соціальним, екологічним середовищем, в якому відбувається життєдіяльність людини і, яке може викликати загрози. Внутрішні і зовнішні загрози публічній безпеці України, викликані вторгненням росії, порушили баланс та стабільність економіки територіальних громад, викликали гуманітарну і соціальну кризу, масову міграцію, зруйновану екологію та інфраструктуру.

Ми вважаємо, що підвищити ефективність механізмів управління публічною безпекою територіальних громад потрібно за рахунок принципів змін в законодавство, яке має чітко визначати ступінь відповідальності усіх суб'єктів за посилення загроз, сформувані ефективне інституціональне забезпечення управління ризиками та кризами, які викликають дестабілізацію суспільного життя. В стратегіях повоєнного відновлення, які розробляють територіальні громади, мають бути відображені конкретні заходи подолання небезпек з чітким визначенням суб'єктів, що спроможні компетентно реалізувати антикризові плани, проекти і програми.

Потрібно суттєво вдосконалити і підвищити ефективність діяльності органів влади, інститутів громадянського суспільства, національної поліції, служби з надзвичайних ситуацій, судової та правозахисної системи, всіх стейкхолдерів в напрямку створення безпекового середовища в територіальних громадах. В роботі доведено, що взаємодія і комунікація зацікавлених сторін у прийнятті ефективних управлінських рішень з питань безпеки в територіальних громадах з використанням світового досвіду безпекових заходів на територіальному рівні основні інструменти публічного адміністрування в умовах повоєнного відновлення.

Реалізація програм, які пов'язані з профілактикою правопорушень та загроз, повинна передбачати широке залучення громадянського суспільства до безпекових заходів, посилення інформаційної, наукової і освітньої складової в

адмініструванні безпекових питань, заходи по підвищенню ступеня правової культури, активізації участі спеціалізованих органів влади, волонтерських організацій тощо. Ми виходимо з того, що концептуальні основи формування сучасної системи безпеки в територіальних громадах будуються на основі розробки оновленої нормативно- правової бази, створення ефективної системи управління публічною безпекою територіальних громад, формування професійних кадрів, якісної взаємодії і комунікації між суб'єктами, які формують політику безпеки територіальних громад, підготовки компетентних органів місцевої влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ludek Lukas. 'Theoretical Sources for a Theory of Safety and Security Department of Security Engineering, Tomas Bata University in Zlín. Czech Republic
2. B. Buzan, O. Weaver, J. de Wilde, (1998) Security: New Framework for Analysis. London: Lynne Rienner Publishers
3. M. McDonald, "Securitization and the Construction of Security". In European Journal of International Relations December 2008, vol. 14 no. 4563-587
4. Clara Eroukhmanoff. Securitisation Theory: An Introduction, 2018 <https://www.e-ir.info/2018/01/14/securitisation-theory-an-introduction/>
5. Ali Diskaya,(2013) 'Towards a Critical Securitization Theory: The Copenhagen and Aberystwyth Schools of Security Studies'. <https://www.e-ir.info/2013/02/01/towards-a-critical-securitization-theory-the-copenhagen-and-aberystwyth-schools-of-securitystudies/>
6. Ayşen Güldürdek (2009) 'The Welsh School in Critical Security Studies, Department of International Relations, Institute of Social Sciences, Dokuz Eylül University
7. Booth, Ken. (1991) "Security and Emancipation." Review of International Studies, v.17
8. Wikipedia, Critical Security Studies 9. [Eric Schewe](https://daily.jstor.org/security-studies-foundations-and-key-concepts/) (2022) Security Studies: Foundations and Key Concepts <https://daily.jstor.org/security-studies-foundations-and-key-concepts/>
10. Samantha Costanzo Carleton (2021) What Is Security Studies? <https://graduate.northeastern.edu/resources/what-is-security-studies/>
11. Harem R. Rafeeq 'Copenhagen School Versus Welsh School Of Security Studies' https://www.academia.edu/31516026/Copenhagen_school_versus_Welsh_School_of_security_studies
12. Katharina Langwald (2021) 'Multidisciplinary Approaches to Security: The Paris School and Ontological Security <https://www.e-ir.info/>

ir.info/2021/07/13/multidisciplinary-approaches-to-security-the-paris-school-and-ontological-security/

13. Sezal, Mustafa (2019) 'Origins of Differentiation in Critical Security Schools', University of Groningen. <https://docplayer.net/195109918-University-of-groningen-origins-of-differentiation-in-critical-security-schools-sezal-mustafa.html>

William O'Toole et al (2019) 'Chapter 7 Security Theory Process, Definitions, Tools And Techniques' https://www.goodfellowpublishers.com/free_files/Chapter%2078990ad6769fa98283113b43e4ddd9a2a.pdf

14. Code général des collectivités territoriales. URL: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070633>

15. Community Policing for Mayors: A Municipal Service Model for Policing and Beyond / Robert Chapman and Matthew Scheider . – Washington DC: U.S. Department of Justice, 2006 p. URL: <http://ric-zai-inc.com/Publications/cops-w0032-pub.pdf>

16. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики // Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 527 с.

17. Государственное управление в сфере национальной безопасности: словарь-справочник / под ред. Г. П. Сытника. Киев: НАГУ при Президенте Украины, 2012. 496 с.

18. Долинний А. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки й порядку під час проведення масових заходів: дисертація ... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право/наук. керівник О. Музичук. Київ: Відкритий міжн. ун-т розвитку людини «Україна», 2017. 198 с.

19. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (гол.) та ін.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. кол.: В. М. Князев та ін. 2011. С. 157.

20. Зарубіжний досвід організації взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування в контексті децентралізації державної влади: наук.-метод. рек. / К.Л. Бугайчук, В.А. Гузь, І.О. Святокум, В.В. Чумак – Харків: Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2015. – С. 6.

21. Калашник М.В. Взаємодія правоохоронних органів з громадськістю в дореволюційний період: уроки для сьогодення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 56–62. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_2_10.

22. Каляев А. Теоретичні підходи щодо трансформації сучасних моделей державного управління у сфері безпеки та оборони. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1 (54). Ч. 1. С. 134.

23. Костюшко О. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на участь в охороні публічної безпеки та порядку. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 298–311.

24. Лагодіна В.О. Проблеми екологічної безпеки в регіональній політиці уряду України // *Зб. наук. пр. Української академії державного управління при Президентові України; За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 2. – Ч. I. – 380 с.*

25. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект. № 4, лютий 2015. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4594/>.

26. Помаза-Пономаренко А. Л. Напрями та методологія формування національної безпеки в регіональних умовах. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2015. № 2. С. 194–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2015_2_29.

27. Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин: Збірник законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони / Ред. рада: Г.К. Крючков (голова), Б.П. Андресюк, В.П. Горбулін та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – 832 с.

28. Про національну безпеку України. Закон України від 21 червня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.

29. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Офіційний вісник України від 18.08.2015 – 2015. – № 63. – С. 33.

30. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / пер. із франц. та коментарі О. Хома. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.

31. Сандул Ю. Не ждите реформы ООН. Ее не будет – до часа X. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2440741-ne-zdite-reformy-oon-eene-budet-do-casa-h.html>.

32. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України : монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 408 с.

33. Словник термінів та визначень недержавної системи безпеки України / В. В. Крутов, П. Я. Пригунов, М. О. Будаков та ін. Київ: УСПП, 2008. С. 37–38.

34. Терещук О.Д. Адміністративно-правові засади громадського контролю за правоохоронною діяльністю в Україні: теорія і практика: монографія. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2018. 460 с. Бібліогр.: С. 425-459.

35. Цветков В. Державне управління: теорія, методологія, практика. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 2–3. С. 254–272.

36. Шахов В.А., Лагодіна В.О. Українська еліта про стратегію національної безпеки на перспективу // Українська еліта та її роль в державотворенні: Зб. наук. пр. УАДУ при Президентіві України / За заг. ред. В.М. Князева, М.І. Пірен (за матеріалами виступів учасників конференції “Українська еліта та її роль в державотворенні”). – К., 2000. – 206 с.